

РОЗДІЛ 5

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/63>

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ВІД БЕЗРОБІТТЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

SOCIAL PROTECTION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS FROM UNEMPLOYMENT UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE

Бурак В.Я., д.ю.н.,
професор кафедри соціального права

Львівський національний університет імені Івана Франка

Бук М.О., к.ю.н.,
доцент кафедри соціального права

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті з'ясовано особливості реалізації внутрішньо переміщеними особами права на соціальний захист на випадок безробіття. Встановлено, що умовою виникнення такого права є набуття статусу безробітного. Зроблено висновок, що процедурні правовідносини набуття статусу безробітного характеризуються певними особливостями, які пов'язані із часом припинення трудових правовідносин та наявністю/відсутністю відомостей про страховий стаж, трудову діяльність, заробітну плату (дохід, грошове забезпечення). Актуалізовано види статусу внутрішньо переміщених осіб: 1) внутрішньо переміщені особи-безробітні, які до набуття статусу внутрішньо переміщених осіб перебували на обліку як особи, які шукають роботу; 2.1) внутрішньо переміщені особи, які припинили трудові правовідносини з роботодавцями, які здійснюють діяльність на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, за підставами, передбаченими законодавством про працю; 2.2) внутрішньо переміщені особи, які не припинили трудові правовідносини з підприємством, установою, організацією, які здійснюють діяльність на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, але не мають можливості продовжувати роботу; 3) внутрішньо переміщені особи-безробітні, які припинили діяльність самозайнятих осіб. Аргументовано, що право внутрішньо переміщених осіб-безробітних на соціальний захист у разі настання безробіття реалізується шляхом: 1) участі в загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні на випадок безробіття, яке передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття; 2) надання безоплатних соціальних послуг. Критично проаналізовано механізм отримання відомостей про періоди страхового стажу, трудової діяльності, заробітну плату (дохід, грошове забезпечення) внутрішньо переміщених осіб. Запропоновано шляхи реформування законодавства у частині призначення та тривалості виплати допомоги по безробіттю. Виокремлено та проаналізовано пріоритетні напрямки державної політики у сфері сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб-безробітних.

Ключові слова: соціальний захист, отримувач соціального забезпечення, соціальні стандарти, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, матеріальна допомога, гідний рівень життя, соціальні послуги, зайнятість, юридичний механізм забезпечення права.

The article establishes the features of the implementation by internally displaced persons of the right to social protection in case of unemployment. It has been established that the condition for the emergence of such a right is obtaining the status of unemployed. It is concluded that the procedural legal relationship of acquiring unemployed status is characterized by certain features related to the time of termination of labour relations and the presence/absence of information about insurance experience, work activity, wages (income, cash support). The types of status of internally displaced persons have been updated: 1) internally displaced unemployed persons who, before receiving the status of internally displaced persons, were registered as job seekers; 2.1) internally displaced persons who have terminated labour relations with employers who operate in territories where hostilities are (were) ongoing or temporarily occupied by the Russian Federation, on the grounds provided for by labour legislation; 2.2) internally displaced persons who have not terminated their labour relations with an enterprise, institution, organization that operates in territories where hostilities are (were) ongoing or temporarily occupied by the Russian Federation, but who are unable to continue working; 3) internally displaced unemployed persons who have ceased their activities as self-employed persons. It is argued that the right of internally displaced unemployed persons to social protection in the event of unemployment is realized through: 1) participation in compulsory state social insurance in case of unemployment, which provides material support in case of unemployment; 2) provision of free social services. The mechanism for obtaining information about periods of insurance coverage, work activity, wages (income, cash support) of internally displaced persons is critically analyzed. Ways to reform legislation regarding the appointment and duration of unemployment benefits are proposed. The priority directions of state policy in the field of promoting employment of internally displaced unemployed persons are identified and analyzed.

Key words: social protection, recipient of social security, social standards, compulsory state social insurance, material assistance, decent standard of living, social services, employment, legal mechanism for ensuring rights.

Постановка проблеми. У системі соціальних стандартів спрямованих на забезпечення гідного рівня життя внутрішньо переміщених осіб в Україні важливе місце належить праву на соціальний захист, яке включає, зокрема, і право на зайнятість. На міжнародному рівні такі права внутрішньо переміщених осіб закріплені у Керівних принципах ООН з питань внутрішнього переміщення (ст. ст. 18, 22) [1]. В Україні базовим нормативно-правовим актом, який закріплює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб, є Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо пере-

міщених осіб» [2] (далі – Закон № 1706), де закріплено право вказаних осіб на зайнятість та загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття (ст. 7).

Проблеми, пов'язані із реалізацією цих прав внутрішньо переміщеними особами, не є новими для України, а почали виникати ще з весни 2014 року. Однак черговий етап збройної агресії Російської Федерації проти України створив нові виклики для держави та суспільства. За даними, які опубліковані на офіційному сайті Міністерства соціальної політики України, після початку повно-

масштабного вторгнення кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб [3]. Водночас, за результатами дослідження Міжнародної організації з міграції лише 40% внутрішньо переміщених осіб, зокрема 4% самозайнятих, мають роботу. Майже всі раніше зайняті внутрішньо переміщені особи (90%), які наразі не працюють, стали безробітними внаслідок війни [4].

Відсутність доходу у внутрішньо переміщених осіб зумовлює потребу їхньої фінансової підтримки з боку держави. За інформацією Міністерства соціальної політики України у 2022 році близько 2,3 млн внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на виплату якої з Державного бюджету було виділено 52,8 млрд грн; у 2024 р. на такі виплати передбачено 57,65 млрд грн, що є значним навантаженням на бюджет країни [3]. Тому актуальним є зміна державної парадигми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб на випадок безробіття, у напрямку ефективнішого застосування заходів сприяння їхньої зайнятості та створення ефективного юридичного механізму забезпечення їхнього права на працю.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми соціального захисту внутрішньо переміщених осіб розглянуто у наукових доробках Н. Б. Болотіної, І. С. Басової, В. Я. Бурака, В. С. Венедиктова, Т. Р. Кульчицького, Л. Ю. Малюги, П. Д. Пилипенка, С. М. Синчук, М. М. Шумила. Однак, здатність особи самозабезпечити гідний рівень життя для себе та своєї сім'ї, передусім пов'язана із якісною зайнятістю, тому правові питання надання соціальних послуг та матеріальної допомоги на випадок безробіття не втрачають своєї актуальності, потребують наукового дослідження та вироблення рекомендацій щодо удосконалення законодавства у визначеній сфері.

Мета статті полягає у з'ясуванні законодавчої складової юридичного механізму забезпечення права на матеріальну допомогу та соціальні послуги як напрямів державної політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб від безробіття та формування системи соціальних стандартів їхньої зайнятості.

Виклад основного матеріалу. Внутрішньо переміщена особа набуває статус отримувача соціального забезпечення у разі безробіття за умови реєстрації безробітним. Процедурні правовідносини набуття внутрішньо переміщеною особою статусу безробітного характеризується низкою особливостей. З огляду на такі особливості, у науці права соціального забезпечення статус внутрішньо переміщеної особи класифікують на тих, які: 1) є безробітними та перебували у статусі особи, що шукає роботу до внутрішнього переміщення; 2) набули статус безробітних після вимушеного переселення. Другу групу, своєю чергою, розмежовують на осіб, які: а) припинили трудові правовідносини з роботодавцями, що здійснюють діяльність на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей, за підставами, передбаченими законодавством про працю; б) не припинили трудові правовідносини з роботодавцями, що здійснюють діяльність на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей, але не мають можливості продовжувати роботу; 3) припинили діяльність як самозайняті особи [5, с. 128–129].

Пропонуємо проаналізувати особливості процедурних правовідносин набуття статусу безробітного для кожної із виділених категорій внутрішньо переміщених осіб із урахуванням умов сьогодення.

Щодо першої категорії: відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 7 Закону № 1706 перереєстрація безробітних (внутрішньо переміщена особа вже була зареєстрована як безробітна до вимушеного переміщення) здійснюється державною службою зайнятості за місцем перебування фактичного проживання особи у звичному порядку [2].

Щодо другої категорії суб'єктів підгрупи а: може мати місце припинення трудових правовідносин за ініціативою

працівника, за угодою сторін або ж за ініціативою роботодавця. У день звільнення така особа отримує копію наказу про звільнення, письмове повідомлення про нараховані та виплачені їй суми при звільненні, з нею проводяться відповідні розрахунки, на її вимогу вносяться належні записи про звільнення до трудової книжки [6]. Страховий стаж, який необхідний для нарахування виплат безробітному, обчислюється за даними персоналізованого обліку відомостей про застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування [7].

Щодо другої категорії суб'єктів підгрупи б: відповідно до абз. 2 ч. 4 ст. 7 Закону № 1706 для набуття статусу безробітного та отримання допомоги по безробіттю і соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття така особа має право припинити трудовий договір в односторонньому порядку, подавши до центру зайнятості за своїм місцем проживання заяву на ім'я роботодавця про припинення трудового договору [2]. За відсутності необхідних документів презюмується, що вони є в наявності та передбачено гарантію отримання особою допомоги по безробіттю у мінімальному розмірі [2].

Щодо третьої категорії: припинення самозайнятості внутрішньо переміщеної особи здійснюється у спрощеному порядку, шляхом подання заяви за місцем проживання особи у відповідному територіальному органі державної виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), на підставі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи [2].

Статус безробітного особи відповідно до ст. 9 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. (далі – Закон № 5067) передбачає можливість внутрішньо переміщеної особи реалізувати право на соціальний захист як отримувач соціального забезпечення на випадок безробіття через: 1) участь в загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні на випадок безробіття через отримання матеріальної допомоги на випадок безробіття; 2) отримання безоплатних соціальних послуг, зокрема, інформаційно-консультаційних та профорієнтаційних, професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації з урахуванням попиту на ринку праці, сприяння у працевлаштуванні, зокрема, шляхом фінансової підтримки самозайнятості та реалізації підприємницької ініціативи відповідно до законодавства [8].

Відповідно до ст. 7 Закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 р. (далі – Закон № 1533) внутрішньо переміщені особи-безробітні отримують грошові види соціального забезпечення: допомогу по безробіттю та допомогу на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебуває на його утриманні [7].

Внутрішньо переміщеним особам, у яких наявні документи та відомості про страховий стаж, заробітну плату (дохід) рішення про призначення допомоги по безробіттю, її розмір та строк виплати приймається у загальному порядку відповідно до законодавства [7]. Для внутрішньо переміщеної особи-безробітного, яка не має документів, що підтверджують страховий стаж, допомога по безробіттю призначається у мінімальному розмірі, а тривалість виплати такої допомоги не може перевищувати 120 календарних днів [7]. Водночас, відповідно до п. 7 Постанови Кабінету Міністрів України «Про особливості реалізації державної політики у сферах зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час воєнного стану та після його припинення або скасування» від 21.06.2022 р. № 735, під час воєнного стану внутрішньо переміщеним особам, які перебувають на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською

Федерацією і які не мають документів та відомостей про періоди страхового стажу, трудової діяльності, заробітну плату (дохід, грошове забезпечення), допомога по безробіттю призначається в мінімальному розмірі, що встановлюється правлінням Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, а загальна тривалість виплати такої допомоги не може перевищувати 90 календарних днів. Після надходження відповідних документів тривалість виплати та розмір допомоги по безробіттю для зазначених категорій осіб переглядаються відповідно до законодавства [9].

Процедура отримання відомостей про періоди страхового стажу, трудової діяльності, заробітну плату (дохід, грошове забезпечення) є недосконалою. Відповідно до ст. 22 Закону № 1533 страховий стаж обчислюється за даними, що містяться в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, а за періоди, за які не внесені дані до реєстру – у порядку та на умовах, передбачених законодавством, що діяло раніше [7]. У Постанові Кабінету Міністрів України від 12.08.1993 р. № 637 зазначено, що у разі коли документи про стаж роботи не збереглися, підтвердження стажу роботи здійснюється органами Пенсійного фонду України на підставі показань свідків [10]. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України у роз'ясненні вказує, що стаж роботи (для призначення пенсій) за відсутності документів може підтверджуватися показаннями не менше двох свідків. Свідками можуть виступати люди, які знають заявника по спільній роботі на підприємстві, в установі, організації та мають документи про свою роботу за час, стосовно якого вони підтверджують роботу заявника [11]. Отже, по-перше, проаналізовані положення стосуються лише внутрішньо переміщених осіб передпенсійного віку, по-друге, доволі часто виникають проблеми із пошуком належних свідків. Як наслідок, в багатьох випадках внутрішньо переміщена особа не може отримати необхідну інформацію про свій страховий стаж, періоди трудової діяльності, а тому після спливу 90 календарних днів виплата допомоги по безробіттю припиняється.

У березні 2024 р. у Верховну Раду України було внесено проєкт Закону «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» щодо врегулювання деяких виплат допомоги по безробіттю внутрішньо переміщеним особам передпенсійного віку (за рік до досягнення відповідного віку) за відсутності підтверджуючих документів наявності страхового стажу у період дії воєнного стану в Україні» [12]. Зокрема, запропоновано такі новації: 1) отримання відомостей про періоди страхового стажу, трудової діяльності, заробітну плату (дохід, грошове забезпечення) забезпечується Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття; 2) у разі нездійснення дій Фондом щодо отримання відомостей стосовно внутрішньо переміщених осіб передпенсійного віку або встановлення відсутності таких відомостей протягом 90 календарних днів з моменту призначення допомоги по безробіттю, така допомога призначається у мінімальному розмірі, а загальна тривалість виплати такої допомоги не може перевищувати 360 календарних днів. І хоча реалізація законопроекту перебуває на стадії обговорення, і сам законопроект спрямований на гарантування пенсійних прав внутрішньо переміщених осіб передпенсійного віку, запропоновані положення є перспективними щодо удосконалення механізму отримання відомостей про періоди страхового стажу, трудової діяльності, заробітну плату (дохід, грошове забезпечення) загалом. Соціальні ризики, з настанням яких особа набуває статус внутрішньо переміщеної особи, відсутність і неможливість отримання відомостей про страховий стаж, негативно впливають на життєстійкість особи, вимагають

додаткових зусиль для відновлення джерел для життєдільності. Тому, вважаємо, що пролонгація терміну виплати допомоги по безробіттю до 360 календарних днів для всіх внутрішньо переміщених осіб-безробітних гарантуватиме право на гідний рівень життя цієї вразливої категорії населення. Вважаємо, що зазначена пропозиція сприятиме реалізації положень Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [13], відповідно до якого страхові виплати у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування визначаються у прив'язці до прожиткового мінімуму як базового соціального стандарту. Це також сприятиме забезпеченню конституційного права особи на гідні умови життя, яке об'єктивується у законодавчому та правозастосовному процесі саме у соціальні стандарти та нормативи реалізації права.

Реалізація права на допомогу на поховання для внутрішньо переміщених осіб-безробітних відбувається без особливостей. У разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні, така допомога виплачується особам, які здійснювали поховання, у розмірі 75% мінімальної заробітної плати, встановленої законом (ст. 29 Закону № 1533) [7].

Перелік соціальних послуг у сфері зайнятості визначається Законом № 5067 та Законом № 1533 і включає: 1) інформаційні послуги; 2) консультаційні послуги; 3) професійну орієнтацію; 4) професійне навчання; 5) індивідуальне планування працевлаштування; 6) послуги для роботодавців; 7) послуги з працевлаштування; 8) інші послуги, пов'язані із працевлаштуванням, передбачені порядком надання соціальних послуг суб'єктам ринку праці у сфері зайнятості [8]. Такий перелік є відкритим і містить бланкетну норму, яка відсилає до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання соціальних послуг суб'єктам ринку праці кар'єрними радниками, спеціалізованими кар'єрними радниками, консультантами по роботі з роботодавцями» від 17.03.2023 р. № 237 [14], де у п. 4 закріплено 19 видів соціальних послуг (інформаційні та консультаційні послуги; підбір підходящої роботи; професійна орієнтація; індивідуальне планування працевлаштування; участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру; та інші), які надають суб'єктам ринку праці.

Основні напрями державної політики у сфері сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб-безробітних визначено у Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року (далі – Стратегія), яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 р. № 312. В оновленій та більш адаптованій до умов сьогодення Стратегії наголошено, що однією із проблем зумовлених внутрішнім переміщенням є зниження темпів економічного зростання та нестача робочих місць, які призвели до збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах [15].

Тому, вважаємо, що основною метою державної підтримки у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб-безробітних повинно бути якнайшвидше забезпечення їхньої зайнятості. Зі свого боку, зміст основних напрямків державної підтримки повинен формуватися з огляду на реальні можливості внутрішньо переміщених осіб, тобто їх освіту, професію, досвід роботи та основні проблеми, які виникають у них під час пошуку роботи.

Найчастіше згадуваними проблемами у сфері сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб є: 1) відсутність роботи у місцевості поточного перебування через війну; 2) відсутність роботи у місцевості поточного перебування, яка б відповідала їхнім інтересам/досвіду; 3) низька заробітна плата; 4) пропозиція нелегального працевлаштування; 5) не зацікавленість роботодавців у працевлаштуванні внутрішньо переміщених осіб; 6) дискримінація за

віком; 7) відсутність інформації про те, де шукати роботу і як звертатись до роботодавців; 8) дискримінація за статтю [4]. Здебільшого вони шукають підтримку у формі: 1) консультацій із питань працевлаштування і кар'єрного розвитку; 2) підтримки із самозайнятості; 3) розвитку навичок/перекваліфікація; 4) доступ до можливостей стажування; 5) підтримка у пошуках роботи онлайн [4].

Вважаємо, що для ефективного забезпечення зайнятості внутрішньо переміщених осіб пріоритетними напрямками державної політики у цій сфері повинні бути: 1) пошук ефективних способів створення нових робочих місць, мотивування роботодавців до працевлаштування внутрішньо переміщених осіб-безробітних; 2) забезпечення конкурентоспроможності внутрішньо переміщених осіб на ринку праці шляхом їхнього навчання, передпідготовки та підвищення кваліфікації; 3) запровадження ефективних механізмів сприяння самозайнятості внутрішньо переміщених осіб.

Щодо першого напрямку. Для внутрішньо переміщених осіб-безробітних, які працевлаштовуються за направленням територіальних органів Державної служби зайнятості передбачені відповідні заходи сприяння зайнятості. Такими є компенсації: 1) фактичних транспортних витрат на переїзд до іншої адміністративно-територіальної одиниці місця працевлаштування, а також витрат для проходження за направленням територіальних органів Державної служби зайнятості, попереднього медичного та наркологічного огляду відповідно до законодавства, якщо це необхідно для працевлаштування; 2) витрат роботодавця на оплату праці (але не вище двох розмірів мінімальної заробітної плати, установлені законом) за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб-безробітних на умовах строкових трудових договорів тривалістю не більше шести календарних місяців, за умови збереження гарантій зайнятості такої особи протягом періоду, що перевищує тривалість виплати у два рази; 3) витрат роботодавця, який працевлаштовує внутрішньо переміщених осіб-безробітних строком не менше ніж на дванадцять календарних місяців, на підготовку та підвищення кваліфікації таких осіб [8].

Загальні умови, механізм здійснення територіальними органами Державної служби зайнятості заходів сприяння зайнятості для внутрішньо переміщених осіб-безробітних визначено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб» від 08.09.2015 р. № 696 [16].

Так, компенсація транспортних витрат виплачується після працевлаштування особи за направленням центру зайнятості одноразово, у розмірі вартості проїзду транспортом (крім таксі), зокрема особисте страхування від нещасних випадків на транспорті, оплату послуг з попереднього продажу проїзних квитків і витрат на користування в поїздах білизною та перевезення багажу. Якщо ж умови праці або виконання окремих видів робіт передбачають обов'язкове проходження працівником медичного чи наркологічного огляду, внутрішньо переміщена особа-безробітний направляється центром зайнятості до закладу охорони здоров'я державної або комунальної власності для проходження попереднього медичного та наркологічного огляду з подальшою компенсацією витрат, пов'язаних з проведенням необхідних обстежень і досліджень. Для отримання відповідних видів компенсації внутрішньо переміщена особа-безробітний протягом 10 днів після укладення трудового договору звертається до центру зайнятості з відповідною заявою [16]. Кількість випадків звернення за відповідними видами компенсації є нечисельною, тому ефективність таких заходів сприяння зайнятості внутрішньо

переміщених осіб-безробітних у соціальній політиці держави є незначною.

Аналіз Постанови Кабінету Міністрів України № 696 дозволяє зробити висновок, що максимальна загальна тривалість компенсації витрат з працевлаштування внутрішньо переміщеної особи-безробітної становить 6 місяців за умови працевлаштування такої особи на умовах строкового трудового договору не менше як 12 місяців. Компенсація виплачується у розмірі не більше двократного розміру мінімальної заробітної плати і включає основну та додаткову заробітні плати та суму сплаченого єдиного внеску; виплачується за працевлаштуванням особою лише одноразово. Підставами відмови у наданні компенсації роботодавцю є: наявність заборгованості з сплати єдиного внеску та/або страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; визнання роботодавця-заявника банкрутом або порушення справи про банкрутство.

У березні 2022 року Постановою Кабінету Міністрів України № 331 було затверджено «Порядок надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» [17]. Особливістю нормативно-правового акту є сфера його дії за колом осіб (поширює свою дію лише на тих внутрішньо переміщених осіб, які отримали довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи після введення в Україні воєнного стану) та темпоральні межі дії (період воєнного стану та 30 днів після його скасування чи припинення). Основні умови щодо надання роботодавцям компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб у порядку визначеному зазначеною вище Постановою: максимальна загальна тривалість компенсації не може перевищувати трьох місяців, а для осіб з інвалідністю з числа внутрішньо переміщених осіб – шести місяців з дня працевлаштування особи; компенсація надається у розмірі мінімальної заробітної плати за кожен працевлаштовану особу з числа внутрішньо переміщених. Передбаченою гарантією особа може скористатися лише один раз. Про ефективність проаналізованих заходів сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб-безробітних свідчить статистика. За інформацією Міністерства економіки України у 2023 році держава виплатила 181 млн грн компенсації роботодавцям, які працевлаштували понад 14 тисяч внутрішньо переміщених осіб [18]. З огляду на загальну чисельність зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в Україні, показник у 14 тисяч працевлаштованих є низьким. Така ситуація, на нашу думку, зумовлена: 1) неналежним інформуванням роботодавців і внутрішньо переміщених осіб-безробітних про існування таких заходів сприяння зайнятості; 2) недостатністю заходів мотивування роботодавців працевлаштовувати внутрішньо переміщених осіб, наприклад збільшення інтервалу перевірок їх діяльності відповідними контролюючими органами.

Другий напрям – забезпечення конкурентоспроможності внутрішньо переміщених осіб на ринку праці шляхом їхнього навчання, передпідготовки та підвищення кваліфікації. Чимало внутрішньо переміщених осіб не можуть знайти роботу, оскільки їхні навички не затребувані роботодавцями. Тому, відповідно до ст. 8 Закону № 5067, такі особи із статусом безробітного мають право на професійне навчання [8]. Порядок професійної підготовки, передпідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних [19] не містить спеціальних умов проходження професійного навчання внутрішньо перемі-

щеними особами-безробітними. Тому більш ефективним заходом у цьому напрямку державної політики, вбачаємо, можливість вказаної категорії осіб отримати ваучер для підтримання конкурентоспроможності на ринку праці. Такий ваучер передбачає право особи на перепідготовку за робітничою професією, підготовку за спеціальністю для здобуття ступеня магістра на основі ступеня бакалавра або магістра, здобутого за іншою спеціальністю, підготовку на наступному рівні освіти (крім третього (освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня вищої освіти), спеціалізацію та підвищення кваліфікації у закладах освіти чи у роботодавця [8]. Механізм видачі ваучерів центрами зайнятості визначається Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці» від 20.03.2013 р. № 207. Вартість ваучера встановлюється у межах вартості навчання і не може перевищувати десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Оплачує ваучер Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Навчання здійснюється закладами професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, підприємствами, установами та організаціями, які мають ліцензію на освітню діяльність, за затвердженням Міністерством економіки України переліком професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер. Для отримання ваучера внутрішньо переміщена особа обирає спеціальність, форму та місце навчання; збирає необхідні документи і звертається до центру зайнятості із заявою та документами або ж подає заявку он-лайн. Протягом 5 робочих днів після отримання позитивного рішення щодо видачі їй ваучера, звертається у центр зайнятості для отримання ваучера. Договір про навчання укладається між закладом освіти та особою протягом 90 днів після видачі ваучера [20]. За інформацією наданою Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, у 2023 році було видано 18 тисяч ваучерів на навчання, майже 4 тисячі з них отримали внутрішньо переміщені особи [21]. Перевагами застосування ваучерів є: 1) здійснення навчання з урахуванням потреб місцевих ринків праці; 2) великий перелік робітничих професій за якими здійснюється навчання. Однак, для констатації ефективності використання ваучерів, як способу забезпечення конкурентоспроможності внутрішньо переміщених осіб-безробітних на ринку праці, необхідним є гарантування працевлаштування вказаних осіб за набутою професією або спеціальністю. У такому випадку дієвим є комплексний підхід: створення нових робочих місць, мотивування роботодавців працевлаштовувати внутрішньо переміщених осіб-безробітних, які пройшли навчання за затребуванням на ринку праці професіями.

Третій напрям – запровадження ефективних механізмів сприяння самозайнятості внутрішньо переміщених осіб. Важливим заходом стимулювання зайнятості внутрішньо переміщених осіб є надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу (гранд «Власна справа»), механізм надання яких визначається Постановою Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 р. № 738. Розмір мікрогранту, який надають одному отримувачу, визначається відповідно до його запиту, але не менше 50000 гривень та не перевищує: 150000 гривень у випадку

зобов'язання отримувача створити одне робоче місце після отримання мікрогранту та прийняття на нього працівника; 250000 гривень у випадку зобов'язання отримувача створити не менше двох робочих місць та прийняття на них працівників. Для отримання мікрогранту необхідно: написати заяву на його отримання; розробити бізнес-план, за формою яка визначається Міністерством економіки України; пройти співбесіду у регіональному центрі зайнятості. У разі отримання позитивного рішення про надання мікрогранту, отримувач має укласти договір та відкрити рахунок у банку протягом 15 календарних днів. Мікрогрант надається отримувачу одноразово у безготівковій формі. Отримувач повинен забезпечити працевлаштування на нові робочі місця не менше ніж 24 місяці [22]. За понад півтора року дії грантової програми «Власна справа» результати у сфері сприяння зайнятості багатонадійні. Станом на листопад 2023 р., лише у Львівській області було видано 866 мікрогрантів на загальну суму 270,7 млн грн. Отримувачі мікрогранту планують створити 1834 робочих місця. На загальнодержавну рівні за програмою «Власна справа» видано 13 618 мікрогрантів на загальну суму 3,2 млрд грн [23]. На практиці, однією із основних проблем, які пов'язані із застосуванням цього виду заходу сприяння зайнятості є труднощі під час написання бізнес-плану внутрішньо переміщеними особами-безробітними, які не мають досвіду здійснення підприємництва. Таким особам, часто, доволі важко розрахувати реальні витрати, які необхідні для створення власного бізнесу. Окрім того, кошти мікрогранту мають цільове призначення і можуть бути використані для покриття конкретних напрямків витрат.

Перевагою мікрогранту на створення або розвиток власного бізнесу є його безповоротний характер, за умови належного виконання договору мікрогранту. У протилежному випадку – сума мікрогранту повертається отримувачем у повному обсязі чи частково уповноваженому банку на рахунок, з якого здійснюється перерахування мікрогранту.

Висновки. Юридичний механізм забезпечення права внутрішньо переміщених осіб у системі соціального захисту на випадок безробіття поступово трансформувалася у напрямі імплементації принципу «формування спроможності особи замість залежності». Держава законодавчо, організаційно та фінансово гарантує внутрішньо переміщеним особам як отримувачам соціального забезпечення належну матеріальну допомогу на випадок безробіття й водночас якнайшвидше намагається забезпечити їхню зайнятість. Пріоритетними напрямками державної політики у сфері формування нових соціальних стандартів зайнятості внутрішньо переміщених осіб-безробітних повинні бути: пошук ефективних способів створення нових робочих місць, мотивування роботодавців до працевлаштування внутрішньо переміщених осіб; забезпечення конкурентоспроможності внутрішньо переміщених осіб на ринку праці шляхом їхнього навчання, передпідготовки та підвищення кваліфікації; запровадження ефективних механізмів сприяння самозайнятості внутрішньо переміщених осіб. У комплексі такі заходи повинні стимулювати внутрішньо переміщених осіб ставати незалежними від фінансової підтримки держави, набувати власні джерела доходу та виходити із складних життєвих обставин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення: документ ООН E/CN.4/1998/53Add.2 (1998 рік). URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPPersons/GPUkrainian.pdf>. (дата звернення: 29.04.2024).
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 No 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>. (дата звернення: 29.04.2024).
3. Внутрішньо переміщені особи. 03.03.2024. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>. (дата звернення: 29.04.2024).

4. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 13. Червень 2023 року. Міжнародна організація з міграції. Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні. 2023. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Ukraine_Internal%20Displacement%20Report_Round%2013%20%28June%202023%29_ENG-UKR.pdf. (дата звернення: 29.04.2024).
5. Басова І.С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2019. 216 с.
6. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 No 322-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page2>. (дата звернення: 29.04.2024).
7. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 No 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>. (дата звернення: 29.04.2024).
8. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 No 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>. (дата звернення: 29.04.2024).
9. Про особливості реалізації державної політики у сферах зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час воєнного стану та після його припинення або скасування: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 No 735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2022-п#n35>. (дата звернення: 29.04.2024).
10. Порядок підтвердження наявного стажу роботи для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.1993 No 637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-93-п#top>. (дата звернення: 29.04.2024).
11. Мінреінтеграції: Внутрішні переселенці можуть також підтверджувати трудовий стаж зі слів свідків. 17.09.2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minreintehratsii-vnutrishni-pereselentsi-mozhut-takozh-pidverdzhuvaty-trudovyi-stazh-zi-sliv-svidkiv>. (дата звернення: 29.04.2024).
12. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» щодо врегулювання деяких питань виплати допомоги по безробіттю внутрішньо переміщеним особам передпенсійного віку (за рік до досягнення відповідного віку) за відсутності підтверджуючих документів наявності страхового стажу у період дії воєнного стану в Україні. 26.03.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43864?fbclid=IwAR1MD63-tm0gG1Oz6dPkYo10-x3oBaYzCHXHoNFuvl_fCeDynn0zfwZlFu_aem_AWmJZOxI5gGuKyqMDJa5zsUTZn8xjuQqxjudOytFocMnfePnBFC8MgDwJLsyr8OcfRT1NvNcDrf-gUBDjdDlug-r. (дата звернення: 29.04.2024).
13. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 No 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>. (дата звернення: 29.04.2024).
14. Про затвердження Порядку надання соціальних послуг суб'єктам ринку праці кар'єрними радниками, спеціалізованими кар'єрними радниками, консультантами по роботі з роботодавцями: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2023 No 237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/237-2023-п#Text>. (дата звернення: 29.04.2024).
15. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 No 312. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-р#top>. (дата звернення: 29.04.2024).
16. Про затвердження Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2015 No 696. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/696-2015-п#Text>. (дата звернення: 29.04.2024).
17. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 No 331. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-п#top>. (дата звернення: 29.04.2024).
18. Держава компенсувала підприємцям у 2023 році 181 млн грн за працевлаштування понад 14 тисяч ВПО. 08.01.2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhava-kompensovala-pidpriyemtsiam-u-2023-rotsi-181-mln-hrn-za-pratsevlashuvannia-ponad-14-tysiach-vpo> (дата звернення: 29.04.2024).
19. Про затвердження Порядку професійної підготовки, передпідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2023 No 264. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264-2023-п#Text>. (дата звернення: 29.04.2024).
20. Про затвердження порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 No 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-п#n13>. (дата звернення: 29.04.2024).
21. Від початку року видано понад 6 тисяч ваучерів на навчання. 09.04.2024. URL: <https://minre.gov.ua/2024/04/09/vid-pochatku-roku-vudano-ponad-6-tysyach-vaucheriv-na-navchannya/>. (дата звернення: 29.04.2024).
22. Деякі питання надання грантів бізнесу: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 No 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-п#Text>. (дата звернення: 29.04.2024).
23. eРобота: понад 7,3 млрд грн інвестувала держава через гранти в розвиток бізнесу. 11.04.2024. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cb896f9b-6889-41c4-8bc7-204b329a5139&title=Robota-Ponad7-3>. (дата звернення: 29.04.2024).